

HET VOORDEEL VAN DE TWIJFEL

Het voordeel

Tim De Mey

van de twijfel

LEMNISCAAT

Opgedragen aan mijn petekindje Ada Lucia,
zonder de minste twijfel

© Tim De Mey, 2014

Vormgeving omslag en binnenwerk: Marc Suvaal

Nederlandse rechten: Lemniscaat b.v., Rotterdam, 2014

ISBN 978 90 477 0226 9

NUR 730

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op
welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

Druk- en bindwerk: Wilco, Amersfoort

*Dit boek is gedrukt op milieuvriendelijk, chloorvrij gebleekt en
verouderingsbestendig papier en geproduceerd in de Benelux, waardoor
onnodig en milieuverontreinigend transport is vermeden.*

Op het omslag en p. 233 is de Neckerkubus afgebeeld, vernoemd naar
de Zwitserse kristallograaf Louis Necker die in 1832 voor het eerst
afbeeldingen hiervan publiceerde. Zie ook de kadertekst op p. 142.

De uitgever heeft rechthebbenden voor zover bekend en nodig
verzocht om toestemming voor publicatie. Ook heeft de uitgever de
bronnen, voor zover bekend, vermeld bij de betreffende afbeeldingen
en teksten. Wie desondanks meent rechten te kunnen doen gelden
betreffende beelden en teksten in dit boek, wordt verzocht contact op
te nemen met de uitgever.

Inhoud

VOORWOORD	Fundamentele twijfel	8
HOOFDSTUK 1	Scepticisme op scherp gesteld	16
1.1	Gerede twijfel	17
1.2	Soorten scepticisme	20
1.3	De pyrronistische problematiek	25
1.4	De problematiek van Descartes	29
1.5	De problematiek van Hume	32
1.6	De hedendaagse problematiek	36
1.7	Gedachte-experimenten	39
FILMANALYSE	<i>Mr. Nobody</i>	43
HOOFDSTUK 2	De buitenwereld op de helling	46
2.1	Waarneming en metafysisch scepticisme	47
2.2	Locke en het indirect realisme	52
2.3	Berkeley's subjectief en objectief idealisme	54
2.4	Reid en het direct realisme	58
2.5	Kant en het transcendentiaal idealisme	60
2.6	Mill, Russell en het fenomenalisme	61
2.7	Respons-afhankelijkheid	64
FILMANALYSE	<i>Underground</i>	71
HOOFDSTUK 3	De mogelijkheid van kennis	74
3.1	Waarheid en epistemologisch scepticisme	75
3.2	Peirce en het fallibilisme	79
3.3	Kennis en sceptische paradoxen	82
3.4	Moore en het contextualisme	87
3.5	Austin en het relevantisme	90
3.6	Van binnenuit of van buitenaf?	94
3.7	Abductie	96

HOOFDSTUK 4 De intieme en ondoordringbare belevingswereld 104

- 4.1 Andere geesten en conceptueel scepticisme 105
- 4.2 Solipsisme en zelf 110
- 4.3 Filosofische zombies en spectruminversie 105
- 4.4 Pseudoproblemen? 119
- 4.5 Directe of indirecte toegang? 121
- 4.6 Van solipsisme tot panpsychisme 123
- 4.7 Andere geesten op een rijtje 125

FILMANALYSE *Der Himmel über Berlin* 129

HOOFDSTUK 5 Wereldbeelden op de helling 132

- 5.1 Correspondentie en coherentie 133
- 5.2 Wetenschappelijk en activistisch scepticisme 136
- 5.3 Demarcatie en de Duhem-Quine-stelling 138
- 5.4 Kuhn en theorieëndynamiek 141
- 5.5 Augustinus, Bayle en tolerantie 145
- 5.6 Wereldbeelden en integriteit 149
- 5.7 Scepticisme betuigd? 151

PRIMAIRE TEKSTEN

- 1 Sextus Empiricus, *Hoofdpijnen van het pyrronisme* 153
- 2 René Descartes, *Over dingen die in twijfel kunnen worden getrokken* 159
- 3 David Hume, *Scepticisme ten aanzien van de zintuigen* 164
- 4 George Berkeley, *Dialog over waarneming* 169
- 5 Thomas Reid, *Essays over de intellectuele vermogens van de mens* 180
- 6 Plato, *Wat is kennis?* 195
- 7 George E. Moore, *Bewijs van een buitenwereld* 197
- 8 John Austin, *Andere geesten* 204
- 9 René Descartes, *Over de natuur van de menselijke geest; dat deze beter te kennen is dan het lichaam* 209
- 10 David Hume, *Over persoonlijke identiteit* 216
- 11 Pierre Bayle, *Verhandeling over de universele tolerantie* 226
- 12 Thomas Kuhn, *Wat zijn wetenschappelijke revoluties?* 228

Literatuur 234

Films 239

Register 240

Dankbetuiging 250

Over de auteur 254

Uw twijfel kan een goede eigenschap worden als u hem opvoedt. Hij moet wetend worden, hij moet kritiek worden. Vraag hem, telkens als hij iets voor u wil bederven, waarom iets lelijk is, verlang van hem bewijzen, stel hem op de proef, en hij zal tegenover u wellicht radeloos en verlegen zijn, misschien ook wel opstandig. Maar geef het niet op, eis argumenten, en als u telkens weer zo handelt, oplettend en consequent, dan komt er een dag waarop uw twijfel van een destructieve kracht een van uw beste werkrachten zal worden, misschien wel de kundigste van alle die aan uw leven bouwen.

– Rainer Maria Rilke, *Brieven aan een jonge dichter*
(vertaling Theodor Duquesnoy)

VOORWOORD

Fundamentele twijfel

Fundamentele twijfel

Hoed u voor mensen die iets zeker weten heet het boek waarin mijn favoriete jeugdschrijver Jan Terlouw, ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag, inspirerende gedachten ontwikkelt over politiek, wetenschap en kunst.* De titel van Terlouws boek is mij uit het hart gegrepen. Hoe stellig iemand zijn of haar uitgesproken opvattingen verkondigt, hoe wantrouwer ik word. Hoe feller iemand te kennen geeft hartgrondig overtuigd te zijn van zijn of haar grote gelijk, hoe twijfelachtiger ik het vind dat hij of zij zelfs maar een beetje gelijk zou kunnen hebben. Blaffende honden bijten niet. Overtuigingen die mij worden toegebluft evenmin.

* Terlouw (2011).

Die houding van ‘iets zeker weten’ die sommige mensen soms hebben en uitdragen, roept spontaan psychologische vragen op. Wat drijft hen? Waar komt die behoefte vandaan om te doen alsof ze ‘iets zeker weten’? Welke rol vervult dat aplomb waarmee ze doorgaans hun overtuigingen ventileren en andersdenkenden de mond snoeren?

Maar nog productiever dan de houding van ‘mensen die iets zeker weten’ te psychologiseren, lijkt het mij om hun vermeende zekerheden filosofisch te bevragen. Hoe is die persoon tot die stellige opvattingen gekomen? Waarop zijn ze gebaseerd? Wat zijn de veronderstellingen ervan? Klopt de redenering wel? Welke rol spelen die overtuigingen precies? Welke problemen lossen ze op?

Toegegeven, dat lijken bijzonder lastige vragen. Als ik ze al eens hardop durf te stellen aan ‘mensen die iets zeker weten’, levert dat geheid een moeizaam gesprek op. Zij zijn immers hartgrondig overtuigd van hun gelijk. De eigen zekerheden nog eens tegen het licht houden, dat zal hun niets opleveren. Bovendien zal het wellicht onbegonnen werk voor hen zijn om mij ergens van te overtuigen, want als ‘filosoof’ ben ik natuurlijk weer zo’n onpraktische dwarsligger die alleen maar halsstarrig doorgaat met steeds weer dezelfde lastige vragen te stellen. Tot we er bij wijze van spreken bij neervallen. Of tot het gesprek verstomt.

Maar als ik diezelfde zogenaamd lastige vragen stel aan mensen die bescheidener zijn, aan degenen die er weliswaar ook eigen opvattingen op

nahouden (ze kunnen niet anders, er valt moeilijk te leven zonder overtuigingen) maar die zonder meer bereid zijn hun opvattingen toe te lichten, te motiveren en te verantwoorden, dan krijgen we plots een heel ander gesprek. Een open en goed gesprek. Dan komen die zogenaamd lastige vragen van de filosoof niet meer als vijandig en hardnekkig over. Integendeel: dan lijken die vragen net te ontspringen aan de omgekeerde grondhouding, aan de bereidheid om zover en zoveel mogelijk mee te denken met andere mensen, het verlangen om als het ware door hun ogen mee te kijken en te begrijpen waar hun opvattingen vandaan komen, welke overtuigingen centraal staan en welke veeleer perifeer zijn, hoe goed ze samenhangen, kortom: hoe hun wereldbeeld precies in elkaar zit.

Mensen ervaren die typisch filosofische, ‘kritische’ vragen naar de verantwoording of rechtvaardiging van hun opvattingen dus als een last of als een lust, afhankelijk van hoe zeker ze zijn of hoe zeker ze zich willen voordoen. Een beetje filosoof stelt die vragen echter niet alleen aan anderen, maar vooral en welhaast onophoudelijk aan zichzelf en aan de eigen overtuigingen en vermeende zekerheden. ‘Hoed u voor wat u zeker meent te weten’ of zelfs ‘hoed u voor wat u gelooft’, is het motto van die hele rijke wijsgerige traditie die met verwonderde en vragende ogen tegen zichzelf en de werkelijkheid aan kijkt. Kritisch zijn is daarbij in de eerste plaats *zelfkritisch* zijn. Het is durven twijfelen aan de eigen overtuigingen over hoe de wereld in elkaar zit, over wat we moeten doen en laten, en hoe we met elkaar en de wereld moeten omgaan. Niet zomaar genoegen nemen met de oppervlakkige psychologische bevrediging die schijnbaar opgeheven twijfel bij gelegenheid lijkt te bieden, maar onvermoeibaar door blijven twijfelen totdat de onderliggende filosofische vragen beantwoord zijn. En dat kan lang duren. Voor de diepste filosofische vragen klaarblijkelijk al eeuwenlang. Millennialang. Misschien zelfs zo lang als de mensheid bestaat.

Filosofen stellen twee soorten vragen. Ze stellen vooral aan zichzelf, maar ook aan anderen *kritische vragen* naar de verantwoording en finaliteit van hun overtuigingen. Daarnaast stellen ze inhoudelijke of substantiële vragen, *diepe vragen* naar de inhoud van de overtuigingen die de betreffende persoon erop na houdt over zichzelf, de wereld, wat we moeten doen en laten, en hoe we met elkaar en de wereld dienen om te gaan.

Wat zijn nu die diepe filosofische vragen? De beroemde filosoof Immanuel Kant (1724-1804), die we verderop in dit boek zullen ontmoeten, had een wel heel bondige samenvatting van de diepste filosofische vragen: ‘Wat kan ik weten, wat moet ik doen en wat mag ik hopen?’

Voor een uitvoeriger lijstje gaan we even naar een film. *Der Himmel über Berlin* (1987) is doorgelicht met een aantal gedichten van de Oostenrijkse dichter Peter Handke, die stevast beginnen met ‘Als das Kind Kind war’.

Immanuel Kant

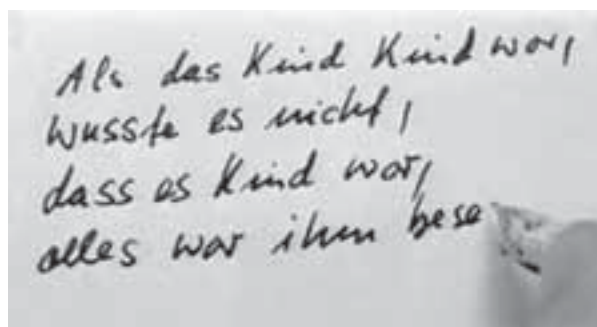
Ze vormen als het ware een aangehouden lofzang op het onbevangen gedrag en de verwonderde blik van het kind toen het nog echt kind was. De moraal van deze gedichten – voor zover je dat van poëzie mag zeggen – lijkt te zijn dat de meest wezenlijke prikkels en drijfveren van het kind stiekem, onderhuids, ook nog steeds het denken, doen en laten van de volwassene blijven motiveren.

Een van die ‘Als das Kind Kind war’-gedichten keert herhaaldelijk in de film terug en verwoordt iets wat je enerzijds, als je onwelwillend zou zijn, zou kunnen beschouwen als de onbeholpen vragen van een kind dat nog lang niet alle relevante begrippen afdoende in de vingers heeft om op een adequate wijze de juiste vragen te stellen, maar wat je anderzijds, als je die vragen welwillend interpreteert en zonder voorbehoud tot je laat doordringen, zonder meer kunt herkennen als de diepste filosofische vragen die een mens zich kan stellen.* In mijn vertaling** luidt het gedicht als volgt:

Toen het kind kind was,
was het tijd voor de volgende vragen:
Waarom ben ik ik
en waarom niet jou?
Waarom ben ik hier
en waarom niet daar?
Wanneer begon de tijd
en waar eindigt de ruimte?
Is het leven onder de zon
niet gewoon een droom?
Is wat ik zie, hoor en ruik
niet gewoon een schijnsel
van een wereld voor de wereld?
Bestaat het Kwaad echt
en zijn er mensen die echt slecht zijn?
Hoe kan het zijn dat ik die ik ben,
er niet was voor ik er was?
En dat ooit ik die ik ben,
niet langer degene die ik ben zal zijn?

* Wenders & Handke
(1990), pp. 14-6.

** Hier en daar ook geïnspireerd op Van Morrisons Engelse vertaling in ‘Song of Being a Child’ uit het album *The Philosopher’s Stone*.

Op de film van Wenders kom ik verderop in dit boek terug. Ik zal overigens wel vaker aan films refereren, niet alleen om te verpozen, maar ook omdat films een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de filosofie. Om filosofische problemen bevredigend aan te pakken, moeten we niet alleen durven twijfelen, maar ook onze verbeelding durven gebruiken en liefst zelfs op een systematische, doelgerichte manier. Films kunnen daartoe een aanzet geven en soms zelfs onze gedachten in een filosofisch relevante richting

sturen. Sommige films zijn gewoon filosofie of maken deel uit van de filosofie. (Dat geldt evident ook voor andere vormen van fictie of andere vormen van het doelgericht gebruik van verbeelding.)

Ook sommige vragen die Handke in zijn gedicht toeschrijft aan het kind toen het nog echt kind was, zullen verderop in dit boek opduiken. Zo zal de vraag 'Is het leven onder de zon niet gewoon een droom?' centraal staan in hoofdstukken 1 en 2. De vraag 'Is wat ik zie, hoor en ruik niet gewoon een schijnsel van de wereld voor de wereld?' vormt zowat de rode draad door hoofdstuk 2. En hoofdstuk 4 gaat onder meer over de vragen 'Waarom ben ik ik en waarom niet jou?' en 'Hoe kan het zijn dat ik die ik ben, er niet was voor ik er was? En dat ooit ik die ik ben, niet langer degene die ik ben zal zijn?'

Die vragen zijn in verschillende betekenissen van het woord 'grote' vragen. Ze liggen niet alleen aan de basis van heuse domeinen of subdomeinen van de wijsbegeerte (metafysica, epistemologie, cognitie- en bewustzijnsfilosofie, enzovoort), maar gaan ook al bijzonder lang mee: sinds het begin van de wijsbegeerte breken filosofen zich er het hoofd over. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat filosofen in de loop van de geschiedenis die vragen altijd op precies dezelfde manier hebben opgevat. Het tegenovergestelde is het geval: die grote vragen lijken veeleer het vermogen te hebben om zichzelf altijd opnieuw uit te vinden en zichzelf altijd weer relevant te maken in om het even welke historische context en voor om het even welke filosoof van formaat.

Wij zullen het in dit boek hebben over de grote vragen van het scepticisme, de traditie waarin de typisch filosofische twijfel in zijn hoogste versnelling wordt geschakeld en tot in zijn uiterste consequenties wordt doorgevoerd. In het scepticisme staat werkelijk alles op de helling: of er wel een buitenwereld bestaat, of er wel andere personen bestaan, of er überhaupt andere bewustzijnsvormen bestaan, of kennis wel mogelijk is, of wij ooit echt met elkaar van gedachten kunnen wisselen, enzovoort. Op de keeper beschouwd zijn sceptici de tegenhangers van 'mensen die iets zeker weten'. Zij trekken letterlijk alles in twijfel en bieden genadeloos weerstand aan allerlei vormen van schijnzekerheid.

Dat klinkt nog vrij positief, bijna als een regelrechte definitie van filosofie. Maar de sceptische medaille heeft ook een keerzijde: het is nogal wat als die sceptische twijfel tot gevolg heeft dat we nergens meer van op aan kunnen, dat we nooit ofte nimmer nog redelijke overwegingen kunnen maken of rationele beslissingen kunnen nemen. De sceptische twijfel is een twijfel die verlamdend kan werken, die alles wat we geloven en denken te weten, kan ondermijnen, die al ons gepieker over wat we doen en laten, over hoe we met elkaar en de rest van de wereld moeten omgaan, volstrekt futiel kan maken. En dat kunnen we moeilijk hebben, want we willen ons

niet laten verlammen. We willen handelen en daarvoor hebben we een wereldbeeld nodig, kennis en communicatie, kortom: precies die zaken die door het scepticisme op de helling worden gezet. We moeten dus op zoek naar een adequate respons op het scepticisme en die uitdaging gaan we in dit boek aan.

Het aardige aan sceptische vragen is dat ze de krachten van de eerdergenoemde twee soorten typisch filosofische vragen bundelen. Sceptische vragen zijn *kritische vragen* naar de verantwoording en finaliteit van onze opvattingen – waarbij ‘sceptisch’ staat voor een soort ‘kritisch’ in het kwadraat – en het zijn ook *diepe vragen* naar de inhoud van onze opvattingen, naar ons wereldbeeld.

Wat maakt die tweede soort vragen, de substantiële filosofische vragen, nu eigenlijk ‘diep’? Op het eerste gezicht lijken de vragen van Handke’s kind dat nog echt kind is, toch kinderlijk eenvoudig? Sommige van die vragen, zoals ‘Bestaat het Kwaad echt en zijn er mensen die echt slecht zijn?’, kan je in principe zelfs met ‘ja’ of ‘nee’ beantwoorden. En voor de vragen die je niet zomaar met ‘ja’ of ‘nee’ kunt beantwoorden, lijkt je te kunnen volstaan met relatief eenvoudige begrippen of slogans, zoals bijvoorbeeld: ‘Ik ben ik en jij bent jij, omdat we elk een eigen ziel hebben.’

Maar als je er even dieper over nadenkt, betekenen dergelijke ‘ja’- of ‘nee’-antwoorden of antwoorden die simpelweg uit een begrip of slogan bestaan, op zichzelf genomen nauwelijks iets. ‘Ja’ of ‘nee’ of ‘ziel’ roepen, is maar een allereerste, prille stap in de beantwoording van de eigenlijke vraag. Stel dat je zegt: ‘Ja, het Kwaad bestaat echt.’ Fijn! Hoe bedoel je dat dan? In welke zin? In welke omstandigheden? Moet je niet verschillende soorten en gradaties van ‘het Kwaad’ van elkaar onderscheiden? Kan je daar overtuigende voorbeelden van geven? Zijn er geen tegenvoorbeelden denkbaar? Enzovoort.

En laat dat nu net het wezenskenmerk van diepe vragen zijn: elk mogelijk antwoord op een filosofische vraag roept meteen een waaier aan andere deels kritische, deels inhoudelijke filosofische vragen op.

Nogal wat mensen verliezen daar alras hun geduld bij. Wat voor zin heeft het nu om jezelf vragen te stellen waarvan je op voorhand weet dat je het antwoord nooit zult kennen? Of nog erger: vragen waarvan je op voorhand weet dat er steeds meer vragen bij zullen komen en steeds minder antwoorden zullen overblijven? Dat is toch puur tijdverlies?

Het ongeduld van die mensen is begrijpelijk, maar wel jammer, want ze missen iets. Hoewel Jan Terlouw het niet expliciet over filosofische vragen heeft, legt hij in zijn bovenvermelde boek *Hoed u voor mensen die iets zeker weten* perfect uit waarom:

* Terlouw (2011),
p. 25 en flaptekst.

Al vrij lang geleden ben ik tot de overtuiging gekomen dat op geen enkele wezenlijke vraag een definitief antwoord mogelijk is. Dat verontrust me niet, ik vind het eerder geruststellend. Vragen zijn diepzinnig, mysterieus, ze hebben de sierlijke vorm van het vraagteken. Antwoorden zetten het probleem bij in een leerboek: opgelost, afgedaan, opgeborgen. Vragen kunnen steeds een nieuwe vorm aannemen, een nieuw licht werpen op het probleem waaraan ze hun bestaan danken. Antwoorden plegen moord op het probleem.*

Dit is de reden waarom we ons moeten hoeden voor ‘mensen die iets zeker weten’. Je kan ervan op aan dat die mensen niet lang genoeg doorgevraagd hebben, dat ze zich niet de wezenlijke vragen gesteld hebben en dat ze daarmee, in Terlouws woorden, ‘moord plegen op het probleem’.

Nu u dit boek ter hand heeft genomen, waarde lezer, is het mijn plicht om u te waarschuwen. Kwestie van teleurstellingen voorkomen. Als u in dit boek, ondanks alles wat hierboven is gezegd, definitieve antwoorden verwacht, dan kan u het beter meteen dichtslaan en iets gaan doen wat in uw ogen ongetwijfeld veel ‘nuttiger’ is. Ook al fungeert dit boek ten dele tevens als ‘leerboek’, er worden hoegenaamd geen definitieve antwoorden gegeven. Op misschien een enkel deelprobleem na, vermoordt dit boek geen van de sceptische problemen die erin centraal staan. (En om te anticiperen op goedkope kritiek: die sceptische problemen worden in dit boek evenmin kunstmatig in leven gehouden. Dat hoeft ook helemaal niet; ze zijn springlevend!)

Wat dit boek wel in kaart brengt, is een aantal *mogelijke* antwoorden op de centrale sceptische vragen – antwoorden die niet alleen in de loop van de geschiedenis door beroemde filosofen zijn geformuleerd, maar ook in de meer recente vakliteratuur worden geopperd en bediscussieerd. Daarboven worden in dit boek de voor- en nadelen van al die mogelijke antwoorden zo goed mogelijk geanalyseerd, vergeleken en tegen elkaar afgewogen. Dit kan de lezers die daartoe de behoefte hebben, degenen die ‘verder’ willen in de filosofie en daartoe – volkomen terecht overigens – eerst de meest fundamentele en elementaire vragen voor zichzelf willen beantwoorden, op weg helpen bij het formuleren van hun eigen respons op het scepticisme.

Dit boek is pas echt geslaagd in zijn opzet wanneer het enkele lezers enthousiasmeert om ‘door te pakken’, om zelf nog kritischere en diepere vragen te stellen dan de vragen die de revue passeren. Dit boek wil fundamentele twijfel bij u zaaien – niet zozeer om uw eigen antwoorden, maar veeleer om uw eigen vragen te oogsten.

HOOFDSTUK 1

Scepticisme op scherp gesteld

Scepticisme op scherp gesteld

1.1 Gerede twijfel

Stel dat je een rechter of een jurylid bent die in een strafzaak moet beoordelen of een verdachte schuldig is.* De advocaat van de verdachte heeft onmiskenbaar de gawe van het woord. Met veel gevoel voor humor, timing en dramatiek zorgt de advocaat ervoor dat nagenoeg alle toehoorders in de rechtszaal aan zijn lippen hangen. Zijn retorische vaardigheden maken de zittingen een stuk aangenamer. Maar daar staat tegenover dat hij jouw taak als rechter of als jurylid een stuk moeilijker maakt. Consciëntieus als je bent, wil je natuurlijk op de juiste gronden tot de juiste conclusie komen, en daartoe zal je continu op je hoede moeten blijven.

Stel nu dat die advocaat op een bepaald moment in het proces de volgende verdedigingsstrategie kiest. Hij geeft toe dat het er alle schijn van heeft dat het slachtoffer door de verdachte werd gemolesteerd en gedood: er zijn beelden van bewakingscamera's en daarop lijkt de dader goed herkenbaar. Maar toch is het lang niet zeker dat de verdachte werkelijk de dader is, zo stelt de advocaat. Wat de rechercheurs en het openbaar ministerie over het hoofd hebben gezien, is dat de verdachte de helft is van een eeneiige tweeling. Uit een analyse van de mobiele telefoon van de tweelingbroer van de verdachte is duidelijk gebleken dat die tweelingbroer zich op het moment van de gruwelijke feiten op de plaats delict bevond.

Zou jij als rechter of jurylid de schuldvraag resoluut durven te beantwoorden? Stel dat de advocaat het bestaan van die tweelingbroer kan aantonen met foto's en een geboortecertificaat en stel dat de gegevens van diens mobiele telefoon op een betrouwbare, professionele wijze worden geanalyseerd – zou je dan niet gaan twijfelen? Zou je niet denken: misschien was het toch de tweelingbroer die de fatale klappen heeft uitgedeeld?

We laten het tweelingbroer-scenario even voor wat het is. Stel nu dat de gewiekste advocaat een heel andere verdedigingsstrategie kiest. Hij voert geen vermeende tweelingbroer op, maar een forensisch patholoog. Het staat vast, geeft de advocaat toe, dat de verdachte het slachtoffer zwaar

* Vanwege de verschillen in aanpak tussen Nederland en België dienen Nederlandse lezers zich voor te stellen dat ze een rechter zijn in een strafzaak, en Belgische lezers een jurylid.

heeft gemolesteerd. Dat blijkt onmiskenbaar uit de beelden van de bewakingscamera's. Ook de doodsoorzaak staat vast: uit de sectie op het lichaam van het slachtoffer is gebleken dat de slagader in zijn nek gescheurd was. Op het eerste gezicht lijkt de zaak simpel: de slagen en schoppen hebben de scheur in de halsslagader en bijgevolg de dood van het slachtoffer veroorzaakt.

Maar toch is de 'causaliteit' in deze zaak wankel, zo stelt de advocaat: het is niet helemaal zeker dat de scheur in de halsslagader het gevolg is van de molestatie. Een befaamd forensisch patholoog heeft bij het slachtoffer namelijk een genetische verzwakking van de slagader (SMA) aangetoond. Als het slachtoffer die afwijking had, dan kan het fatale scheurtje in de slagader ook veroorzaakt zijn door een gewone dagelijkse handeling zoals een niesbui, een yoga-oefening, het oprapen van een object of zelfs eenvoudigweg het draaien van het hoofd.

De advocaat noemt de afwijking waaraan het slachtoffer geleden zou hebben verraderlijk, sluipend en gemakkelijk over het hoofd te zien en hij concludeert dat een alternatieve doodsoorzaak een reële mogelijkheid is. De verdachte kan wellicht veroordeeld worden voor de molestatie als dusdanig, maar voordat hij veroordeeld wordt voor doodslag of zware mishandeling met de dood als gevolg, moet zonder twijfel bewezen geacht worden dat de dood werkelijk het gevolg is geweest van de geweldpleging.*

Hoe zou je in je rol van rechter of jurylid hiermee omgaan? Je ziet op de beelden een vader genadeloos op een slachtoffer in beuken en je weet dat het slachtoffer even later overleden is aan iets wat typisch het gevolg van een dergelijke molestatie zou kunnen zijn. En toch, zo beargumenteert de advocaat op basis van het rapport van een gerenommeerd forensisch patholoog, is het ook mogelijk dat het slachtoffer overleden is aan de gevolgen van een onschuldige, dagelijkse handeling. Gegeven de genetische verzwakking van de slagader van het slachtoffer zou dat zomaar kunnen.

Durf jij in zo'n geval de knoop door te hakken en een oordeel te vellen? En zo ja, op welke grond? Op basis van wat je weet? Of veeleer op basis van je morele oordeel over de verdachte en zijn gewelddadige handelingen?

Misschien vind je het verhaal van de tweelingbroer plausibeler dan het verhaal van de forensisch patholoog, of misschien net omgekeerd. Het is in ieder geval duidelijk waar het de advocaat om te doen is: door die alternatieve scenario's te schetsen, probeert hij twijfel te zaaien. Een rechter of een jurylid mag een verdachte pas schuldig verklaren, wanneer er geen gereede twijfel meer bestaat over zijn of haar schuld. Maar wat is nu precies 'gereede twijfel'? Waar ligt de grens? Het kan toch niet zo zijn dat om het even welk alternatief scenario voldoende kan zijn om een rechter of jurylid ervan te weerhouden een verdachte schuldig te verklaren?*

* Dit tweede scenario vertoont grote gelijkenissen met een beroemde strafzaak en de reële verdediging van een notoir strafpleiter. Die gelijkenissen zijn niet op toeval gebaseerd, maar ze doen hier evenmin ter zake.

** Peter van Koppen, hoogleraar rechtspsychologie,

HEISENBERG IN DE RECHTZAAL

In een hilarische scène uit de film *The Man Who Wasn't There* (2001) overweegt een advocaat een verdedigingsstrategie waarin hij zich wil gaan beroepen op het beroemde onbepaaldheidsbeginsel van Werner Heisenberg – dat hij ten onrechte aanduidt als ‘onzekerheidsbeginsel’ – om twijfel te zaaien over de schuld van zijn cliënt. De advocaat pakt flink door en springt van een wijdverspreid, maar vertekend begrip van Heisenbergs principe, dat betrekking heeft op de kwantummechanica, naar absurde conclusies over ons vermeende onvermogen om de macroscopische werkelijkheid te kennen. We volgen even zijn verwarde pleidooi:

Ze hebben die kerel in Duitsland... Frits, of zoiets, of is het... misschien is het Werner? Hoe dan ook... hij heeft die theorie... je wil iets testen, je weet wel, wetenschappelijk... hoe de planeten rond de zon draaien, waaruit sproeten bestaan, waarom er water uit de kraan komt? Wel, je moet ernaar kijken, maar soms... verandert jouw blik, jouw kijken het... je kan niet weten wat er werkelijk gebeurde, of wat er gebeurd zou zijn als je er je neus niet in had gestoken. Dus er is geen ‘wat er gebeurde’. Doordat je naar iets kijkt, verandert het. Ze noemen dat het onzekerheidsbeginsel. Het klinkt zeker gek, maar zelfs Einstein zegt dat de kerel een punt heeft. Wetenschap... Perceptie... Werkelijkheid... Twijfel... Gereede twijfel... Wat ik zeg, is dat soms... Hoe meer je kijkt, hoe minder je werkelijk weet. Het is een feit. Een bewezen feit. In zekere zin is het het enige feit dat er is. Deze Heiny schreef het zelfs uit in cijfers.

Advocaat Freddy Riedenschneider (Tony Shalhoub) legt het ‘onzekerheidsbeginsel’ uit in *The Man Who Wasn't There*, een film van Joel en Ethan Coen uit 2001 (still uit de film)

Laten we nu een derde, nog radicaler pleidooi van de advocaat in beschouwing nemen. Stel dat hij verklaart dat niets zeker is. Stel dat hij zegt dat het mogelijk is dat al jouw ervaringen een grote droom vormen en dat je er dus zelfs niet zeker van kan zijn dat de verdachte echt bestaat, laat staan dat hij gruwelijke feiten op zijn geweten zou hebben.

Filosofisch gesproken heeft de advocaat een punt: dit scenario is zeer onwaarschijnlijk, maar het is theoretisch wel mogelijk. En als je die theoretische mogelijkheid probeert te doordenken, dan ga je twifelen aan alles: aan het bestaan van andere mensen, aan de buitenwereld en wat zich daarin afspeelt, enzovoort. Maar is dergelijke twijfel wel ‘gereede twijfel’? Moet je om een verdachte schuldig te kunnen verklaren, ook dat soort vergezochte alternatieve scenario’s kunnen uitsluiten?

In praktijk is het antwoord op die vraag natuurlijk negatief. Als we dergelijke groteske alternatieve scenario’s zouden moeten kunnen uitsluiten,

verduidelijkt het juridisch begrip: ‘In een strafzaak moet de schuld van de verdachte boven gereede twijfel verheven zijn. *Beyond a reasonable doubt*, zeggen de Engelsen. In de Nederlandse juridische doctrine heet het dat de rechter “uit het onderzoek op de terechtzitting door den inhoud van wettige bewijsmiddelen de overtuiging heeft bekomen” dat de verdachte het ten laste gelegde heeft gepleegd.

Maar daarmee wordt precies hetzelfde bedoeld. De schuld van de verdachte kan alleen maar boven gerede twijfel zijn verheven als het schuldige scenario met behulp van de bewijsmiddelen aanzienlijk sterkere steun heeft dan elk ander redelijk scenario.’ Van Koppen (2013), p. 13. Een filosoof heeft hier minstens twee vragen bij. Ten eerste: wat betekent ‘aanzienlijk sterkere steun’ precies? Hoe kunnen en moeten we de sterkte van steun precies afwegen? En ten tweede: wanneer heet een ander (of alternatief) scenario ‘redelijk’ te zijn? In dit boek zullen we ons vooral bekommeren om die tweede vraag.

dan zou er nooit iemand schuldig verklaard kunnen worden. Maar volgens een van de oudste en hardnekkigste filosofische tradities, het scepticisme, illustreren dergelijke alternatieve scenario’s precies het fundamentele probleem met onze kennis. ‘Scepsis’ betreft geen psychologisch probleem dat bijvoorbeeld te maken heeft met keuzestress of met de onmogelijkheid om de toekomst te voorzien; het gaat om het brede en diepe filosofische probleem dat uiteindelijk niets helemaal zeker is.

Volgens het scepticisme is zelfs wat we hier en nu met onze eigen zintuigen waarnemen, fundamenteel onzeker. Jij gelooft bijvoorbeeld dat je nu een boek over scepticisme aan het lezen bent. Toegegeven, daar heeft het ook alle schijn van: je voelt het boek, je ziet het en je leest (min of meer) samenhangende zinnen. Maar toch, je weet maar nooit: misschien is het allemaal wel een illusie of een hallucinatie. Misschien verbeeld je je alleen maar dat je een boek over scepticisme aan het lezen bent en fantaseer je alle woorden en zinnen bij elkaar. (Vooral verder blijven lezen: misschien merk je straks vanzelf dat dit boek slechts een product van je eigen verbeelding is, bijvoorbeeld doordat de zinnen verderop helemaal niet meer samenhangend zijn.)

Dat de verdachte een tweelingbroer zou kunnen hebben, dat het slachtoffer niet overleden zou kunnen zijn ten gevolge van de molestatie, dat je al deze woorden en zinnen en dit hele boek zou kunnen hallucineren – het zijn allemaal voorbeelden van sceptische scenario’s. Ze worden zo genoemd omdat ze onze zekerheden, dat wil zeggen: de opvattingen waarvan we rotsvast overtuigd zijn en waarop we onze handelingen baseren, wegnemen of althans ondermijnen. Daar is het de scepticus uiteindelijk ook om te doen: hij of zij gelooft dat we niets zeker kunnen weten en dat kennis onmogelijk is.

1.2 Soorten scepticisme

Een beetje scepticus kan bij elke zogenaamde zekerheid sceptische scenario’s bedenken waardoor die zekerheid afbrokkelt en tot onzekerheid verwordt. Sterker nog, bij elke opvatting kan de scepticus in principe eindeloos veel sceptische scenario’s bedenken. En omgekeerd: met sommige sceptische scenario’s kan je eindeloos veel opvattingen, zeg maar hele kennisdomeinen problematiseren.

Neem bijvoorbeeld kennis van het verleden. Jij en ik geloven dat Shakespeare *Hamlet* heeft geschreven, dat Balthasar Gerards Willem van Oranje heeft vermoord en dat Neil Armstrong de eerste mens was die voet op de maan zette. Sommige van die historische ‘feiten’ zijn twijfelachtig. Dat komt doordat er lokale sceptische scenario’s voor zijn, zogenaamde complottheorieën. Sommige mensen geloven bijvoorbeeld dat de maanlanding helemaal niet heeft plaatsgevonden, maar geheel in scène is gezet op een

geheime locatie met acteurs. Neil Armstrong had dus eigenlijk moeten zeggen: ‘Dit is een kleine stap voor een mens, maar een grote sprong voor de filmindustrie.’ Maar dat zei Armstrong natuurlijk niet, omdat hij volgens het lokaal sceptische scenario ook in het complot zat – wat had je gedacht?

SCHREEF SHAKESPEARE HET OEUVRE VAN SHAKESPEARE?

Mijn favoriete complottheorie is dat Shakespeare niet de schrijver zou zijn van de sublieme toneelstukken en sonnetten van Shakespeare. Dat klinkt natuurlijk gek en roept meteen ook een aantal taal filosofische vragen betreffende namen op, maar er zijn wel degelijk argumenten te geven voor de *Oxfordian theory* dat niet William Shakespeare, maar *Edward de Vere, 17th Earl of Oxford*, de echte auteur zou zijn van het oeuvre dat traditioneel wordt toegeschreven aan Shakespeare.

De *Oxfordian theory* is mijn favoriete complottheorie, niet omdat ik er enig geloof aan zou hechten, maar wel omdat deze mooi illustreert hoe complottheorieën precies werken (en natuurlijk ook omdat ik fan ben van Shakespeare, of althans van het oeuvre dat traditioneel wordt toegeschreven aan Shakespeare). Complottheorieën spelen op een bijzonder creatieve manier in op lacunes in onze kennis. Wij weten niet waarom de historische Shakespeare zonder zijn vrouw naar Londen is gegaan en waarom hij van daaruit niet met haar heeft gecorrespondeerd, en dus zou het zomaar kunnen dat hij haar geen brieven schreef omdat hij helemaal niet kón schrijven. Of nog: niets wijst erop dat de historische Shakespeare ooit op reis geweest is buiten Engeland, terwijl in ‘zijn’ werken een vrij gedetailleerd beeld van enkele Italiaanse steden wordt gegeven. Dus het zou zomaar kunnen dat niet hij, maar iemand die wel persoonlijk vertrouwd was met die Italiaanse steden, de echte auteur was van de werken die traditioneel aan

Shakespeare worden toegeschreven. Enzovoort.

De meeste complottheorieën vullen dergelijke lacunes in onze kennis met een relatief eenvoudig, elegant scenario. In dit voorbeeld is er zelfs een concrete, historische persoon – Edward de Vere, wiens levensloop wat beter gedocumenteerd is dan die van Shakespeare – die in één klap alle gaten in onze kennis kan opvullen en alle problemen kan oplossen rond het auteurschap van de werken die traditioneel toegeschreven worden aan Shakespeare.

Edward de Vere

Er zijn ook globalere sceptische scenario's denkbaar die niet alleen de drie genoemde weetjes over het verleden, maar meteen al onze kennis over het verleden op de helling zetten. Neem bijvoorbeeld de vijf-minuten-hypothese. Het is denkbaar en dus mogelijk dat de wereld tot voor vijf minuten geleden nog helemaal niet bestond, dat de wereld vijf minuten geleden geschapen werd. De meeste mensen geloven weliswaar dat ze al veel langer bestaan, dat ze allerlei herinneringen hebben en dat er aan hun bestaan een hele geschiedenis is voorafgegaan, maar dat *lijkt* alleen maar zo omdat die mensen met al die herinneringen en opvattingen geschapen zijn. Alles wat we menen te weten over het verleden, is gewoon vijf minuten geleden, toen wij met z'n allen en de rest van de wereld geschapen werden, in ons bewustzijn 'ingeplant'.

Als het aan de scepticus ligt, kunnen we met deze vijf-minuten-hypothese alle kennis van het verleden met één vingerknip wegvagen – de hele geschiedenis is dan een grote, collectieve illusie. (Misschien denk je nu: die hypothese kan dan toch niet de kennis van de afgelopen vijf minuten wegvagen, maar het is natuurlijk ook mogelijk dat de wereld op dit eigenste moment geschapen wordt en dat er alleen maar een verleden *lijkt* te zijn. Dat is dan om zo te zeggen de nul-minuten-hypothese. 'Vaarwel geschiedenis', zou de scepticus van dienst zeggen.)

Soms, zoals in het geval van de vijf-minuten-hypothese, lijken sceptische scenario's absurd vergezocht en totaal ongeloofwaardig. Als we ze overwegen, lijkt onze verbeelding met ons aan de haal te gaan. Dergelijke scenario's zijn alleen maar denkbaar, alleen maar 'logisch mogelijk'; ze zijn niet echt mogelijk.* Andere sceptische scenario's, zoals bijvoorbeeld complottheorieën, komen daarentegen juist gevaarlijk dichtbij en lijken wel degelijk echt mogelijk. Ze zijn misschien niet altijd even waarschijnlijk, maar ze zijn wel mogelijk. Bij deze scenario's lijkt de verbeelding in ieder geval op een doelgerichte manier te worden aangesproken en ingezet.

Daar staat tegenover dat de sceptische gevolgen van die realistischere scenario's veel beperkter zijn dan de gevolgen van de vergezochte scenario's: bepaalde weetjes, bepaalde soorten kennis kunnen weliswaar betwistbaar blijken, maar niet finaal onmogelijk. Een terugkerende vraag in dit boek zal dan ook zijn of de scepticus met de vergezochte, groteske sceptische scenario's waarvan hij of zij zich bedient, niet doorschiet in een manier van redeneren die binnen 'redelijke' perken wel degelijk productief kan zijn.

Hoewel we in dit boek af en toe lokale sceptische hypothesen in overweging zullen nemen, is het leeuwendeel ervan gewijd aan globale sceptische scenario's. Wat zijn nu de centrale filosofische problemen die dergelijke sceptische scenario's met zich meebrengen? Het scepticisme vormt een veelomvattende problematiek, maar wat zijn precies de problemen waaruit die problematiek bestaat? Of nog anders geformuleerd: welke

* Filosofen veronderstellen traditioneel dat wanneer iets denkbaar is, het ook mogelijk is. Sommige filosofen veronderstellen daarenboven dat wanneer iets ondenkbaar is, het ook onmogelijk is. Dat laatste is zeer controversieel, maar het is ook discutabel of denkbaarheid mogelijkheid impliceert. Zie onder meer Gendler & Hawthorne (2002).

soorten scepticisme kunnen we onderscheiden? De drie centrale problemen van het scepticisme, en tegelijk de drie belangrijkste vormen van scepticisme, worden kernachtig verwoord in het volgende, beroemde citaat van de Griekse filosoof Gorgias van Leontini (ca. 480–376 v.Chr.):

Niets bestaat, mocht er iets bestaan, dan kunnen we het niet kennen, en mochten we het wel kunnen kennen, dan kunnen we het niet mededelen.*

* Zoals geciteerd in Vermeersch & Braeckman (2008), p. 62.

Er bestaat niets, stelt Gorgias vooreerst. Dat heet ‘metafysisch scepticisme’ en het onderliggende probleem kunnen we ‘het werkelijkheidsprobleem’ noemen. De metafysica is immers het domein van de wijsbegeerte dat zich bezighoudt met onze opvattingen over de werkelijkheid, over wat er bestaat, over hoe de wereld in elkaar zit. ‘Metafysisch scepticisme’ houdt in dat het helemaal niet zeker is wat er buiten ons en onafhankelijk van ons bestaat. Het is zelfs niet zeker of er überhaupt ‘een buitenwereld’ bestaat. Dat is natuurlijk niet meteen een vrolijk en aantrekkelijk perspectief; het zet veel van de opvattingen waarop onze handelingen gebaseerd zijn, op losse schroeven. In hoofdstuk 2 bekijken we of we toch geen overtuigende argumenten kunnen formuleren om ons geloof in het bestaan van de buitenwereld te onderbouwen. We gaan op zoek naar een *reality check*, een manier om vastere voet aan de grond te krijgen en uit te maken of er buiten ons iets bestaat (en natuurlijk liefst ook een manier om vervolgens uit te maken wat er dan wel buiten ons bestaat).

Maar Gorgias volstaat niet met metafysisch scepticisme. Hij gaat verder: als er al iets was, zouden we het niet kunnen kennen. Dat heet ‘epistemologisch scepticisme’ en het onderliggende probleem kunnen we ‘het kennisprobleem’ noemen. De epistemologie is immers het domein van de wijsbegeerte dat onze kennis bestudeert. Volgens het ‘epistemologisch scepticisme’ is kennis eenvoudigweg onmogelijk. Voor alles wat we menen te weten, redeneert de scepticus, zijn sceptische alternatieven te bedenken. Jij meent bijvoorbeeld te weten dat je een boek over scepticisme aan het lezen bent, maar het zou zomaar kunnen dat je dat boek bij elkaar fantaseert. En om die reden *kan* jij niet weten dat je een boek aan het lezen bent. Zolang we de sceptische alternatieven voor wat we menen te weten niet kunnen uitsluiten, *kunnen* we dus eigenlijk niets weten. Alweer niet meteen een aantrekkelijk perspectief – funest voor onze pogingen om te handelen ‘met kennis van zaken’. In hoofdstuk 3 zullen we onderzoeken of de scepticus niet stiekem al te hoge eisen stelt aan kennis, en of het ‘binnen contexten’ toch niet mogelijk is om zaken te weten.

Onze vriend Gorgias van Leontini volstaat evenmin met epistemologisch scepticisme. Hij gaat nog een stapje verder: als wij dat wel zouden kunnen kennen, zouden wij het niet kunnen mededelen. Dat heet ‘concept-

Gorgias van Leontini

tueel scepticisme'. Het onderliggende probleem kunnen we het probleem van 'andere geesten' noemen (naar het Engels: *the problem of other minds*). Het verband tussen dat onderliggende probleem en die vorm van scepticisme vergt wat meer toelichting. Het probleem van 'andere geesten' houdt in dat elk van ons als geen ander vertrouwd is met zijn of haar eigen bewustzijnsinhouden (met wat wij ervaren), maar dat wij lang niet dezelfde intieme, rechtstreekse toegang hebben tot de bewustzijnsinhouden van anderen. Als iemand anders 'Au!' roept, is het misschien wel redelijk om aan te nemen dat hij of zij pijn heeft, maar zeker is dat niet. Die persoon zou kunnen doen alsof hij of zij pijn heeft. Het is zelfs mogelijk dat die persoon helemaal geen bewustzijnsinhouden heeft en veeleer een soort zombie of robot is die alleen maar doet alsof hij of zij (of 'het') ervaringen heeft.

Conceptueel scepticisme houdt in dat communicatie onmogelijk is, dat we er niet toe in staat zijn om met elkaar van gedachten te wisselen. Hoe kan nu het probleem van andere geesten aanleiding geven tot conceptueel scepticisme?

Stel dat ik zeg dat ik nu pijn heb. Dan gebruik ik, volgens de scepticus, een begrip van 'pijn' dat ik gevormd heb op basis van mijn eerdere pijnervaringen. Maar niemand anders heeft mijn pijnervaringen gehad, niemand anders heeft dezelfde intieme, rechtstreekse toegang gehad tot mijn pijnervaringen. Mijn begrip van 'pijn', van mijn pijn dus eigenlijk, kan ik bijgevolg nooit gebruiken om te begrijpen of te beschrijven of te bespreken wat andere mensen aan ervaringen kunnen hebben (gehad). Mijn 'pijn' kan toch onmogelijk hun 'pijn' zijn? Als wat voor het begrip 'pijn' lijkt te gelden, ook voor alle andere begrippen geldt, dan is het onmogelijk om ooit echt met elkaar te communiceren. We zitten dan voortdurend naast elkaar heen te praten. Althans, volgens het conceptueel scepticisme. In hoofdstuk 4 zullen we ons afvragen of deze redenering wel klopt.

In elk van de tot nog toe genoemde hoofdstukken zullen we enerzijds de nadelige gevolgen in kaart brengen, de schade die het scepticisme berokkent of probeert te berokken, maar anderzijds ook de schade proberen te beperken en beargumenteren dat het eigenlijk wel meevalt. In het laatste hoofdstuk gaan we zowat het tegenovergestelde doen; daarin gaan we op zoek naar de *voordelen* van de sceptische twijfel. Hier ligt uiteindelijk de crux van dit boek.

Centraal in hoofdstuk 5 staat wat 'activistisch of wetenschappelijk scepticisme' wordt genoemd. Dat is een heel andere vorm van scepticisme dan het metafysisch, epistemologisch of conceptueel scepticisme. Het is zelfs enigszins verwarrend om de talrijke aanhangers ervan 'sceptici' te noemen (maar zo noemen ze zichzelf en ze groeperen zich ook wereldwijd in zogenaamde sceptische verenigingen), omdat ze, in tegenstelling tot de sceptici waar de eerste vier hoofdstukken van dit boek over gaan, wel degelijk heel

wat uitgesproken opvattingen hebben en heel wat zaken zeker menen te weten.

Bovendien schuwen deze ‘sceptici’ de stevige confrontatie met rivaliserende overtuigingen geenszins, integendeel: ze zoeken die confrontatie juist op. Vandaar dat we hen ‘activistisch’ kunnen noemen. Nagenoeg al deze ‘sceptici’ bestrijden bijvoorbeeld fanatiek pseudowetenschappen, pseudogeneeskunde, en sommigen van hen bestrijden ook godsgeloof. Omdat zij zich meestal op wetenschappelijke methodes en/of bevindingen beroepen om hun opvattingen te onderbouwen, noemt men deze vorm van scepticisme ook wel ‘wetenschappelijk scepticisme’.

In hoofdstuk 5 houden we enkele veronderstellingen van het ‘activistisch en wetenschappelijk scepticisme’ tegen het licht en vragen we ons af of sceptische twijfel, in de eigenlijke en productieve zin van het woord, niet veeleer noopt tot een minder fanatieke en bescheidener houding tegenover rivaliserende opvattingen. Het onderliggende probleem in dit laatste hoofdstuk zal het waarheidsprobleem zijn, waarbij het niet zozeer gaat om de vraag wat waarheid inhoudt, maar veeleer om de vraag wat waar is en wat niet, wat we mogen en/of moeten geloven, en of wij over onafhankelijke en betrouwbare middelen beschikken om dat uit te maken.

Voordat we de verschillende vormen van scepticisme en de respons erop goed kunnen bestuderen, is het nuttig om ons eerst een scherper beeld te vormen van de problematiek als zodanig. Daartoe zullen we in de rest van dit hoofdstuk drie verschillende manieren bekijken om het scepticisme aan te kaarten: de pyrronistische problematiek zoals Sextus Empiricus die opvat, de problematiek van Descartes en de problematiek van Hume. Hoewel de genoemde filosofen drie verschillende ‘aanvliegroutes’ volgen, zullen we zien dat we ze toch kunnen integreren in een dialogisch model. Aan het slot van dit hoofdstuk zullen we het ook nog hebben over een instrument dat filosofen door de bank genomen gretig gebruiken, zeker in het debat over het scepticisme: het gedachte-experiment.

1.3 De pyrronistische problematiek

Helemaal aan het begin van de klassieker *Hoofdlijnen van het pyrronisme** stelt de antieke filosoof Sextus Empiricus (ca. 160-220 na Chr.) dat wanneer mensen iets zoeken, er drie mogelijkheden zijn: ofwel ze vinden het, ofwel ze zeggen dat ze het niet gevonden hebben en dat het onvindbaar is, ofwel ze blijven zoeken. Volgens Sextus is dat in de filosofie niet anders. Sommige filosofen, die hij de ‘dogmatici’ noemt, menen de waarheid gevonden te hebben. Andere filosofen, die hij de ‘academici’ noemt naar de Academie van Plato, verklaren dat niets zeker is en dat de waarheid ongrijpbaar is. En de derde en laatste groep filosofen, die Sextus de ‘sceptici’ noemt, blijft zoeken naar de waarheid.

Sextus Empiricus

* Een fragment hieruit is te vinden in de primaire tekst van Sextus Empiricus, *Hoofdlijnen van het pyrronisme*, op pp. 153-158 van dit boek. Het pyrronisme is een sceptische filosofische school die is vernoemd naar Pyrrho van Elis, een filosoof die leefde van circa 360 tot circa 270 voor Christus.